

היחסים בין העדות בחברה הישראלית בעיני אסירים צעירים בני עדות המזרח

ברכה רובינק, אורית איכילוב ומיכאל חן *

עבודה זו בוחנת את האופן שבו תופסים אסירים צעירים בני עדות המזרח את היחסים בין העדות בחברה הישראלית, תוך השוואה עם ממצאי מחקרים לגבי קבוצות מזרחיות לא-עברייניות. נמצא כי הנחקרים מרגישים עצמם דחויים ומקופחים על רקע עדתי יותר מבני קבוצות מזרחיות לא-עברייניות. עם זאת תגובתם על הקיפוח והדחייה שונה. האסירים דוחים את האשכנזים, ואינם שואפים לקשור עם קשרים חברתיים. תגובה זו גוברת ככל שהם חשים עצמם נדחים על-ידי האשכנזים. כמו כן ביטאו הנחקרים הערכה גבוהה לבני עדתם בתכונות המתארות את הפרט באופן אישי, למרות תפיסתם כי האשכנזים מבטאים כלפיהם הערכה נמוכה.

הקדמה

ממצאי מחקרים ונתונים סטטיסטיים רב-שנתיים מצביעים על שיעורים גבוהים של עבריינות בקרב בני עדות המזרח. רוב העבריינים בארץ הנתפסים, נשפטים ונאסרים הם בני עדות המזרח (דו"ח הוועדה לחקר עבריינות הנוער, 1956; חרמון והורנשטיין, 1966; קאופמן ורון-מנקר, 1970; שיחור, 1973; אוסטרובסקי, 1975).

השכיחות הגבוהה של התנהגות עבריינית בקרב קבוצה עדתית מסוימת מעוררת את השאלה, מה הם הגורמים המסבירים את הקשר בין מוצא עדתי לבין עבריינות בחברה הישראלית.

בעבודה הנוכחית ייבחן היבט אחד מתוך מכלול ההיבטים שבאמצעותם ניתן לבחון את הקשר בין שיוך עדתי לבין התנהגות עבריינית: כיצד תופסים אסירים צעירים בני עדות המזרח את היחסים הבין-עדתיים בחברה הישראלית. הממדים באמצעותם תיבחן תפיסת היחסים הבין-עדתיים כוללים את תפיסת מבנה

* גב' ברכה רובינק היא מוסמכת לחינוך מטעם אוניברסיטת ת"א. כיום לומדת לקראת תואר Ph.D. באוניברסיטת סטאנפורד בארה"ב.
ד"ר אורית איכילוב היא מרצה לסוציולוגיה של החינוך בבית הספר לחינוך באוניברסיטת ת"א.
ד"ר מיכאל חן הוא פרופסור חבר בבית הספר לחינוך באוניברסיטת ת"א.

ההזדמנויות בחברה לבני עדות שונות, מרחק חברתי, הערכת העדה ומידת הזדהותו של הפרט עם העדה.

כדי להעריך אם אסירים צעירים בני עדות המזרח מרגישים מקופחים ודהויים יותר מבני קבוצות מזרחיות לא-עברייניות, נערכת בעבודה השוואה בין ממצאי מחקר זה לבין ממצאי מחקרים אחרים. כמו-כן נבדק הקשר בין הממדים השונים של תפיסת היחסים הבין-עדתיים לבין משתני רקע עברייני באוכלוסייה הנחקרת.

רקע תיאורטי

עדהיות ועבריינות בישראל

הספרות המחקרית מצביעה על כך שעבריינות נתפסת כתופעה שכיחה בקרב קבוצות חברתיות שוליות, אם על-פי בחנים חברתיים-כלכליים ואם על-פי בחנים תרבותיים ואתניים (מוריס, 1958; פטיגרו, 1964; ברג, 1970).

קיימות שלוש גישות סוציולוגיות מרכזיות, שאינן סותרות זו את זו בהכרח, להסברת שיעורי העבריינות הגבוהים בקרב קבוצות שוליות בחברה. הגישה האחת מדגישה גורמים ריבודיים (כהן, 1955; קלאורד ואוהלין, 1960); השנייה — גורמים תרבותיים (מילר, 1958; סלין, 1938; בלוך ופלין, 1956; קברסאוס ומילר, 1959); והשלישית — את גורם התיוג בזיקתם לעבריינות (בקר, 1964; גופמן, 1963).

גם בישראל פועלים הגורמים הריבודיים, התרבותיים והתיוגיים בהגדרת קבוצות חברתיות כשוליות.

חוקרים רבים מדגישים את חשיבות הגורם המעמדי והאתני בעבריינות הנוער בישראל. הפער בין העדות בחלוקת המשאבים החברתיים, והחפיפה הרבה בין מעמד ומוצא עדתי בחברה הישראלית, יוצרים תחושות של תיסכול, ניכור ואנומיה בקרב בני עדות המזרח (ריגר, 1952; דו"ח הוועדה לחקר העבריינות בקרב הנוער, 1956; כ"ץ וזלוצובר, 1958; וינגרוד, 1960; אדלר, 1967; שובל, 1967; פרנקנשטיין, 1969, 1972; סמילנסקי, ארו ורקלס, 1970; תמרין, 1971; לירון, 1973; שוראקי, 1975; כהן, 1975; שוהם, סגל ורהב, 1976; רהב, 1976).

חוקרים מדגישים גם כי תהליך העלייה לארץ שהיה כרוך במעבר מתרבות אחת לשנייה, התפוררות המשפחה והקהילה ושינוי חברתי מואץ בקרב בני עדות המזרח, יוצרים עבור מתבגרים מצב של חוסר ביטחון אישי, ומחלישים את מנגנוני הפיקוח החברתיים (פטאי, 1953, 1970; שוהם, 1972; אייונשטדט, 1969; שוהם ולסקין, 1973; רהב, 1976).

רפ (1976) רואה בעבריינות בקרב בני עדות המזרח אפיק להשגת תגמולים חברתיים באמצעים אלימים. לטענתו, בעוד בני עדות המערב מצטיינים ביכולת מניפולציה, כולל מניפולציה עבריינית (למשל: הברחות, רמאות בתשלום מסיים, פרוטקציוניזם וכדומה), פועלים בני עדות המזרח באמצעים אלימים.

הגורם התיוגי פועל בחברה הישראלית ביתר שאת לגבי בני עדות המזרח בהשוואה לבני שכבות מערביות ומבוססות. חסין (1975) מצאה כי תלמידים טעוני-טיפוח נתפסים על-ידי מוריהם כבעלי נטייה גבוהה להתנהגות סוטה, וכי הם מפנימים ומקבלים תפיסה זו לגבי עצמם.

כמו-כן נוטות רשויות החוק להחמיר עם עבריינים בני עדות המזרח ובני המעמד

הנמוך ולתייגם כעבריינים, ועם זאת מגלות יחס פרמסיבי וסלחני ביחסן לצעירים בני המעמד הבינוני המתנגשים עם החוק (שוהם וחובב, 1964; שוהם ועבד אל-ראואק, 1970; שוהם, 1970). הגורם העדתי בעבריינות יכול, איפוא, להיות מוסבר על-ידי כך שצעירים המתוייגים כעבריינים מפנימים את הדימוי העברייני ונוהגים על פיו (חסין, 1975). ייתכן גם שעבריינים בני עדות המזרח מודעים להשפעת הגורם העדתי על תיוגם כעבריינים, וכתוצאה מכך תתחזק תחושתם כי החברה דוחה ומקפחת אותם.

מחקרים שנערכו בישראל מצביעים על כך שהמגע עם רשויות החוק לסוגיהן, מחזק את תחושת הכשלון והדחייה, ומעמיק את תחושת העוינות כלפי החברה ותפיסתה כבלתי צודקת (כהן, 1967, 1975; ברזניץ ואחרים, 1968; יפה, 1968; שוהם, סמילנסקי ובן-דוד, 1970; רהב ורון-מנקר, 1970; שיחור, 1976).

מדדים לבדיקת יחסים בין-עדתיים

מספר מדדים מרכזיים משמשים בספרות לבדיקת התפיסות והעמדות של בני העדות השונות אלו כלפי אלו — מדדים בהם ייעשה שימוש גם במחקר הנוכחי.

אחד המדדים הינו קיומן של תחושות קיפוח על רקע אישי או קבוצתי. בלשון אחרת, המידה שבה חש הפרט השייך לקבוצה הפחות דומיננטית, כי הוא אישית, ו/או בני קבוצתו, מהווים אובייקט לקיפוח בחברה (פרס, 1968).

מחקרים שנערכו בארץ מצביעים על כך שבני עדות המזרח חשים עצמם מקופחים ומופלים לרעה (ויינגרד, 1960; בר-יוסף, 1969). עם זאת, ההקשר החברתי הספציפי בו נמצאים בני עדות המזרח, יכול לפעול להגברת או החלשת תחושות הקיפוח. כך, למשל, נמצא כי תחושות הקיפוח של תלמידים מזרחיים, הלומדים במסגרות חינוכיות אינטגרטיביות, חלשות מאלו של תלמידים הלומדים במסגרות חד-עדתיות מבודדות. תלמידים אלו נטו ליחס כשלונות לעצמם ולא לאי-צדק חברתי (כפיר, חן ולוי, 1975); לוי וגוטמן, 1976).

נראה שהמסגרת החינוכית האינטגרטיבית מחזקת את התפיסה של מתן הודמנות שווה לבני כל העדות בחברה הישראלית, גורם המקקה את תחושת הקיפוח ומחזק את ראיית החברה כצודקת.

מדד נוסף הינו המרחק החברתי, או נכונותם של בני עדה מסוימת לבוא בקשרים חברתיים עם בני עדות אחרות. מחקרים שנערכו בארצות הברית מצביעים על שני דפוסים דומיננטיים מבחינה זו. האחד, יחסים בלתי סימטריים, המתבטאים בנכונות התקרבות רבה יותר של כושים ללבנים מאשר להיפך (מורלנד, 1962; אשר ואלן, 1969); והשני, הסתגרות פנים-עדתית ונטייה להעדיף את בני העדה על פני בני עדות אחרות בקרב שחורים ולבנים כאחד (הראבה וגרנט, 1972).

במחקרים שנערכו בארץ נמצא, כי בני עדות המזרח מביעים נכונות רבה יותר להתקרב לבני עדות המערב מאשר נכונות בני עדות המערב לקשור קשרים חברתיים עם בני עדות המזרח. כמו-כן, בעוד שהמזרחיים נוטים להתחבר עם בני עדתם ועם בני עדות המערב, הרי שהאשכנזים נוטים להתחבר בינם לבין עצמם (שפירא, 1977; חדר, 1973; ארו, 1973; אמיר, ביזמן וריבנר, 1975).

מצב זה של רצון התקרבות בלתי סימטרי יכול לחדד את תחושות התיסכול והדחייה של בני הקבוצה המזרחית בחברה הישראלית.

הערכת העדה, כפי שהיא נבחנת על-ידי תכונות חיוביות ושליליות שמייחסים בני העדות השונות לעדתם ולבני העדות האחרות, מהווה אף היא מדד חשוב בתפיסת היחסים הבין-עדתיים.

מחקרים שנערכו בארץ מצביעים על שני דפוסים דומיננטיים בהקשר זה. האחד, נטיית מזרחיים ואשכנזים כאחד לייחס הערכה רבה יותר לבני עדות המערב (שובל, 1956, 1962; פרס, 1968, 1976; רים, 1968; בנימיני, 1969; הופמן, 1970; קליסקי, 1975). השני, העדפת כל עדה את חבריה וגילוי הערכה רבה כלפיהם (גתאי, 1972; שורצולד וינון, 1978). ההערכה העדתית החיובית בקרב בני עדות המזרח מיוחסת במחקרים השונים למגע בין-עדתי תכוף בתנאי סטטוס שווה (גתאי, 1972; שורצולד וינון, 1978).

מידת מרכזיותה של ההזדהות עם העדה עבור בני העדה המסויימת, מהווה מדד חשוב נוסף במכלול היחסים בין העדות. מחקרים מראים כי ההזדהות עם העדה חשובה במיוחד לאלו מבני העדה שלא שיפרו את מעמדם החברתי. כאשר מתחילה להיווצר דיפרנציאציה מעמדית בקרב בני עדה מסויימת, נחלשת ההזדהות העדתית בקרב אלו שהצליחו לשפר את מעמדם החברתי-כלכלי (ליפסט ואחרים, 1954; קרמר ולבנטמן, 1961; גלור ומוינהן, 1963). נראה שההזדהות העדתית מסייעת לבני קבוצות דהויות ובעלות סטטוס חברתי נמוך לעמוד כנגד הדחייה והעוינות המופנות כלפיהם מצד קבוצות אחרות (לוין וקמפל, 1972).

בישראל גמצא כי הזדהותם של בני עדות המזרח עם עדתם חזקה מזו של האשכנזים, וכי תחושה זו מתחזקת ככל שהקבוצה מבודדת יותר (פרס, 1968; כפיר, לוי וחן, 1975).

מן האמור לעיל ניתן לשער, כי אסירים בני עדות המזרח, המהווים קבוצה הומוגנית מבחינה עדתית ומבודדת מבחינה חברתית, ידווחו על תחושות קיפוח ודחייה חזקות בכל המדדים שהוזכרו, בהשוואה לקבוצות אחרות של בני עדות המזרח בחברה הישראלית.

השערות המחקר

1. ניתן לשער כי בקרב אסירים בני עדות המזרח קיימות תחושות חזקות של קיפוח ודחייה על רקע עדתי, בהשוואה לקבוצות מזרחיות אחרות בחברה הישראלית. כלומר:
  - א. האסירים ידווחו על קיפוח אישי ואי-צדק חברתי יותר מאשר קבוצות מזרחיות אחרות בחברה הישראלית.
  - ב. כמו בני קבוצות מזרחיות אחרות בחברה הישראלית, יביעו האסירים נכונות לקשור קשרים חברתיים עם האשכנזים, אולם יבטאו הרגשה חזקה יותר של דחייה על-ידי האשכנזים מבני קבוצות מזרחיות אחרות.
  - ג. הערכתם של האסירים את בני עדתם תהיה נמוכה מזו של קבוצות מזרחיות אחרות. הנחקרים גם יתפסו את הערכת בני עדות המערב כלפיהם כנמוכה מאוד.
  - ד. תחושת ההזדהות עם העדה בקרב הנחקרים תהיה חזקה יותר מזו של קבוצות מזרחיות אחרות. כמו-כן יימצא קשר חיובי בין עוצמת תחושות הדחייה והקיפוח על-ידי אשכנזים, לבין עוצמת ההזדהות עם העדה.

2. הרקע העברייני של הנחקר ישפיע על האופן שבו הוא תופס את היחסים הבין-עדתיים בישראל. בלשון אחרת, אסירים בעלי עבר במוסדות לעבריינים צעירים, השפטים לתקופת מאסר ארוכה, ומאסרם איננו ראשון, ידווחו על תחושות חזקות של קיפוח, דחיה והזדהות עם עדתם, בהשוואה לאסירים בעלי רקע עברייני מתון יותר.

המחקר

אוכלוסיית המחקר

הקבוצה הנחקרת כללה 145 צעירים בגילים 15—21 האסורים בכלא תל-מונד. כל הנחקרים הם בני עדות המזרח (אחוז בני עדות המזרח בקרב כלל האסירים בכלא תל-מונד הוא כ-95%), רובם המכריע בנים למשפחות יוצאות צפון-אפריקה, ומיעוטם יוצאי אסיה ותימן.

האסירים הם בנים למשפחות משכבות חברתיות שוליות מבהינת נתוני רקע חברתי-כלכלי.

מכשיר המחקר ודרך איסוף הנתונים

הנחקרים השיבו על שאלון איש-אנונימי, שבו נתבקשו לתאר מה הם חושבים על היחסים בין העדות בישראל. השאלון כלל פריטים שבדקו את התחומים הבאים:

(א) שאלות בדבר תחושות קיפוח על רקע אישי, ושאלות לגבי מבנה ההזדמנויות בחברה הישראלית לבני עדות המזרח.

(ב) שאלות הבודקות את נכונותם של הנחקרים לקיים קשרי שכנות, ידידות ונישואין עם בני עדות המערב, ואת האופן בו הם תופסים את נכונותם של בני עדות המערב לקיים קשרים עם בני עדות המזרח.

(ג) הערכת הנחקרים את האשכנזים ואת בני עדות המזרח, וההערכה שהם מייחסים לבני עדות המערב לגבי עצמם ולגבי בני עדות המזרח. נלחקרים ניתן דיפרנציאל סמנטי בין 10 תכונות. המרחק בין הקטבים לגבי כל תכונה היה בן שבעה מרווחים, כאשר 1 = הערכה נמוכה ו-7 = הערכה רבה.

(ד) פריטים שבדקו את מידת ההזדהות עם העדה.

(ה) נתוני רקע כלליים כגון: גיל, השכלת האסיר, מוצא, השכלת ההורים, משלח ידם ומקום מגורים; ונתוני רקע עברייני; עבר במוסדות לעבריינים צעירים, משך שהייה במאסר, מאסר ראשון או חוזר ותקופת המאסר לה שפוט האסיר. האסירים מילאו את השאלון בקבוצות קטנות בחדרי הכיתות של המרכז להכשרה מקצועית הנמצא בין כותלי הכלא, או באגפי המגורים.

ממצאים

תחושות קיפוח על רקע אישי וחברתי

שיעורו כי האסירים ידווחו על תחושת קיפוח אישי ועל ראיית החברה כבלתי צודקת יותר מאשר קבוצות מזרחיות לא-עברייניות בחברה.

בלוח 1 נערכת השוואה בין ממצאי המחקר הנוכחי לבין אלו של מחקר חטיבות הביניים (חן, 1976) לגבי פריט זהה, הבודק את תפיסת הסיכוי האישי להצליח, ואת תפיסת הסיכוי של בני עדות מזרח בכלל להצליח בחברה הישראלית.

לוח 1 : התפלגות תשובות הנחקרים לגבי שאלות הבודקות תחושת קיפוח אישי ותפיסת הצדק בחברה (באחוזים)

תלמידים מזרחיים בחטיבות הביניים (חן, 1976)	אסירים מזרחיים במחקר הנוכחי	
		תחושת קיפוח אישי
		סיכויים שווים או רבים יותר
91.0	59.7	לבני עדות המזרח
9.0	40.3	סיכויים פחותים יותר
		ס"ה
100.0	100.0	באחוזים במספרים מוחלטים
774	144	
		תפיסת הצדק בחברה
		סיכויים שווים או רבים יותר
73.1	56.4	לבני עדות המזרח
26.9	43.6	סיכויים פחותים יותר
		ס"ה
100.0	100.0	באחוזים במספרים מוחלטים
789	144	

מלוח 1 מתברר כי, בהתאם להשערותנו, נוטים הנחקרים לדווח על הרגשת קיפוח אישי, ועל תפיסה כללית שסיכויי בני עדות המזרח להצליח בארץ פחותים מאלה של בני עדות אחרות, בהשוואה לתלמידים מזרחיים במסגרות חינוכיות אינטגרטיביות. נראה שהשתייה במסגרת אינטגרטיבית מחזקת את התחושה של מתן הזדמנות שווה לבני שתי העדות בקרב התלמידים.

בדקנו אם גורמי רקע עברייני של הנחקרים משפיעים על עוצמת תחושת הקיפוח באמצעות ניתוח רגרסיה מרובה. המשתנים התלויים היו פעם תחושת קיפוח אישי ופעם תפיסת סיכויי ההצלחה של בני עדות המזרח בחברה. המשתנים הבלתי תלויים היו: משך התקופה לה שפוט האסיר, עבר במוסדות לעבריינים צעירים, משך הזמן בו הוא שוהה בכלא, ומאסר ראשון או חוזר.

על פי השערותנו, ככל שלאסיר מגע ממושך יותר עם רשויות החוק, יתחזקו אצלו תחושת הקיפוח האישי ותפיסת החברה כבלתי צודקת.

נמצא כי נתוני הרקע העברייני הסבירו יחד 11.2% מן השונות בתחושת קיפוח אישי, ו-8.1% מהשונות בתפיסת הצדק החברתי. מתוך המשתנים שנבדקו, משך התקופה לה שפוט האסיר הסביר חלק ניכר מן השונות (7.3% לגבי קיפוח אישי, ו-3.2% לגבי תפיסת הצדק החברתי).

המיתאם הרגיל בין משך התקופה לה שפוט האסיר לבין קיפוח אישי היה $r = .27$

($p < .008$), ולגבי הצדק בחברה $r = .18$ ($p < .052$). כלומר: ככל שהאסיר שפוט לתקופה ארוכה יותר, כך הוא מבטא תחושות חזקות יותר של קיפוח על רקע אישי ועדתי.

מרחק חברתי

פנינו לבדוק מהי מידת הנכונות של האסירים לקשר עם האשכנזים, וכיצד הם תופסים את נכונותם של האשכנזים לקיים מגעים חברתיים עם בני עדות המזרח. על פי השערתנו יבטאו האסירים נכונות רבה יותר לקשר עם האשכנזים מהנכונות שהם מייחסים לאשכנזים לקשור קשרים עמם.

בלוח 2 מוצגת התפלגות תשובות הנחקרים לשאלות הבודקות נכונות להתקרבות לאשכנזים לגבי ידידות, שכנות ונישואין. כמו-כן נערכת השוואה בין הממצאים שלנו לבין ממצאי המחקר של פרס (1968), שנערך בקרב תלמידי כיתות י"א. סולם התשובות בשני המחקרים זהה, למעט הקטגוריה "לא משנה לי", בה נעשה שימוש במחקר הנוכחי בלבד.

לוח 2: השוואת מרחק חברתי של קבוצת המחקר מאשכנזים למרחק חברתי של תלמידים בני עדות המזרח מאשכנזים¹ (באחוזים)

N	לא חשוב	לא מוכן	מוכן אך מעדיף את בני עדתי	לא משנה לי ²	מוכן	מוכן בהחלט	
							נכונות לנישואין
144	—	32	9	33	15	10	אסירים בני עדות המזרח
195	4	2	15	—	50	29	תלמידים בני עדות המזרח
							נכונות לידידות
145	—	30	17	35	4	13	אסירים בני עדות המזרח
195	4	2	16	—	54	24	תלמידים בני עדות המזרח
							נכונות לשכנות
145	—	34	14	33	5	14	אסירים בני עדות המזרח
195	3	1	11	—	55	30	תלמידים בני עדות המזרח

1 פרס, 1968.

2 הקטגוריה "לא משנה לי" לא הופיעה במחקר של פרס.

מלוח 2 מתברר, בניגוד להשערתנו, כי אסירים בני עדות המזרח מבטאים חוסר נכונות רבה להתקרב לבני עדות המערב בהשוואה לתלמידים ממוצא מזרחי. בדקנו גם כיצד תופסים האסירים את נכונות האשכנזים לקשור קשרים חברתיים עם בני עדות המזרח. נמצא כי כ-55% מהנחקרים חושבים כי רוב האשכנזים מסתייגים מקשר עם בני עדות המזרח, כ-23% סבורים כי "לא משנה לאשכנזים", ורק 22% סבורים כי האשכנזים מוכנים או מוכנים בהחלט לקשר עם בני עדות המזרח.

השוואה עם ממצאי פרס (1968) בדבר תחושת ההתקבלות של תלמידים מזרחיים על-ידי האשכנזים מצביעה על מגמה דומה בשתי האוכלוסיות של תחושת הידחות חזקה. בניגוד להשערתנו, לא דיווחו האסירים על הרגשה חזקה יותר של דחייה בהשוואה לתלמידים רגילים בני עדות המזרח.

בדקנו אם קיים קשר בין הרגשת הדחייה של האסירים על-ידי בני עדות המזרח לבין נטייתם לדחות את האשכנזים. בדיקת המיתאמים בין שני המשתנים לגבי כל אחד מפריטי המרחק החברתי, מצביעה על קשרים חיוביים ומובהקים (ידידות: $r = .24$, $p < .004$; שכנות: $r = .30$, $p < .000$; וישואין: $r = .16$, $p < .051$). כלומר: ככל שהנחקר בן עדות המזרח מרגיש כי בני עדתו נדחים על-ידי האשכנזים, כך הוא נוטה לדחותם, וככל שהוא תופס כי האשכנזים מוכנים לקשר עם בני עדתו, כך הוא מבטא יותר נכונות לקשר אתם.

לא נמצא קשר בין משתני רקע עברייני לבין המרחק החברתי של הנחקרים מהאשכנזים, והמרחק הנתפס על ידם של אשכנזים מעדות המזרח. משתני הרקע העברייני הסבירו בממוצע 3.8% בלבד מסך כל השונות של המרחק החברתי.

הערכת העדה

בדקנו את הערכת הנחקרים את האשכנזי ואת בן עדות המזרח, ואת האופן בו הם תופסים את הערכת האשכנזים את עדתם שלהם ואת בני עדות המזרח. הבדיקה נעשתה באמצעות דיפרנציאל סמנטי שכלל 10 תכונות. המרחק בין כל תכונה למנוגדת לה היה בן שבעה מירווחים, כאשר $1 =$ הערכה נמוכה ו- $7 =$ הערכה רבה. שיעורנו כי בגלל תהליך התיוג והפנמת הדימויים השליליים המיוחסים להם בחברה, יבטאו הנחקרים הערכה נמוכה לעדתם והערכה גבוהה לבני עדות המערב, יותר מבני קבוצות מזרחיות אחרות בחברה.

בניתוח גורמים שנערך על 10 התכונות המתייחסות לכל אחת מהעדות, נמצא כי התכונות מתלכדות בתפיסתם של הנחקרים לשני גורמים נפרדים הניתנים לתיקוף תכני. המטען הגורמי של הפריטים בכל גורם היה גבוה מאוד (מ- $.58$ עד $.84$). הגורם הראשון כלל תכונות חברתיות: משכיל, תרבותי, עשיר, מודרני, מצליח, והגורם השני כלל תכונות אישיות: אמיץ, יפה, חזק, נאמן, אמיתי.

כלוח 3 מוצגים הציונים הממוצעים לגבי המושגים "אשכנזי" ו"בן עדות המזרח" על פי הערכת הנחקרים, ועל פי תפיסתם כיצד מעריכים האשכנזים את שתי העדות.

מלוח 3 מתברר, כי הנחקרים מעריכים את בני עדות המזרח יותר מאשר את האשכנזים בתכונות האישיות (כל ההבדלים מובהקים על פי מבחני t תלויים, $p < .000$).

לעומת זאת, בתכונות החברתיות הם תופסים את האשכנזים כעולים על בני עדות המזרח באופן מובהק (כל ההבדלים מובהקים ברמת מובהקות של $p < .000$ מלבד בתכונה "מודרני").

השערתנו זוכה, איפוא, לתמיכה רק לגבי התכונות החברתיות, אך לא לגבי התכונות האישיות.

ממצאים אלו עומדים בסתירה לממצאי פרס (1968). המדווח כי תלמידים מזרחיים מעריכים את האשכנזים יותר מאשר את בני עדתם לגבי תכונות שמרביתן ניתנות לסיווג כאישיות. לעומת זאת, עולים הממצאים בקנה אחד עם אלו של שורצולד וינון (1978),

לוח 3 : ציונים ממוצעים לגבי המושגים "אשכנזי" ו"בן עדות המזרח"

הערכה בתפסת של אשכנזים את "בן עדות המזרח"	הערכה בתפסת של אשכנזים את "האשכנזי"	הערכת הנחקרים את "בן עדות המזרח"	הערכת הנחקרים את "האשכנזי"	התכונה	
4.47	4.48	5.49	2.82	אמיץ	תכונות אישיות
3.69	5.33	5.15	4.24	יפה	
4.61	4.56	5.41	3.39	חזק	
3.62	5.26	5.15	3.86	נאמן	
3.47	4.73	4.97	3.44	אמיתי	
3.97	4.87	5.24	3.55	ממוצע כללי של תכונות אישיות	
3.35	5.74	4.68	5.65	משכיל	תכונות חברתיות
3.39	5.82	4.47	5.51	תרבותי	
3.40	5.71	4.06	5.59	עשיר	
3.40	5.37	4.54	4.73	מודרני	
3.53	5.94	4.29	5.69	מצלית	
3.41	5.72	4.41	5.43	ממוצע כללי של תכונות חברתיות	
3.69	5.30	4.82	4.49	ממוצע כל התכונות	

המדווחים כי תלמידים מזרחיים בכיתות י"א מעריכים את בני עדתם יותר מאשר את האשכנזים. אולם בעוד שבמחקרם היתה ההערכה הגבוהה יותר נכונה לגבי כל התכונות, במחקרנו היא נכונה רק לגבי התכונות האישיות.

נמצא גם כי הנחקרים סבורים שהאשכנזים מעריכים את עדתם יותר מאשר את בני עדות המזרח לגבי רוב התכונות החברתיות והאישיות ($p < .000$), למעט התכונות "אמיץ" ו"חזק".

בניגוד להשערותנו, כי הנחקרים ייחסו הערכה נמוכה לבני עדתם, וכי יהיה דמיון בין הערכתם זו לבין תפיסתם את הערכת האשכנזים את בני עדות המזרח, מצאנו כי הנחקרים מייחסים הערכה רבה לבני עדות המזרח לעומת ההערכה הנתפסת של האשכנזים (כל ההבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית).

כמובן מצאנו, כי נחקרים מעריכים את האשכנזים פחות מכפי שהם סבורים שהאשכנזים מעריכים את עצמם לגבי כל התכונות האישיות (כל ההבדלים מובהקים, $p < .000$). לגבי התכונות החברתיות, לעומת זאת, קיים דמיון בין ההערכה הנמוכה של הנחקרים את עדתם וההערכה הנתפסת של האשכנזים.

בדיקת הקשר בין הערכת העדה לבין משתני רקע עברייני מלמדת, כי משתני הרקע

מסבירים 11% מן השונות בהערכת הנחקרים את בן עדות המזרח. המשתנה של עבר במוסדות לעבריינים צעירים מסביר 6.3% מן השונות בהערכת בן עדות המזרח ($p < .003, r = -.25$). כלומר: נחקרים ששהו בעבר במוסדות לעבריינים צעירים מייחסים לבני עדתם הערכה נמוכה מזו של נחקרים שאינם בעלי רקע במוסדות לעבריינים צעירים.

הזדהות עם העדה

שיעורנו כי תחושת ההזדהות עם העדה בקרב הנחקרים, המהווים קבוצה הומוגנית מבחינה עדתית ומבודדת מבחינה חברתית, תהיה חזקה מזו של קבוצות מזרחיות אחרות. ההזדהות עם העדה נבדקה באמצעות הפריט "כאשר משבחים מישהו מהעדה שלך, האם אתה מרגיש כאילו שיבחו אותך?".

בלוח 4 נערכת השוואה של התפלגות תשובות הנחקרים עם תשובותיהם של תלמידים בני עדות המזרח בכיתות י"א לגבי אותה שאלה (פרס, 1968).

לוח 4: תשובות לשאלה: "כאשר משבחים מישהו מהעדה שלך, האם אתה מרגיש כאילו שיבחו אותך?" (באחוזים)

תלמידים מזרחיים (פרס, 1968)	אסירים מזרחיים במחקר הנוכחי	האוכלוסייה התשובה
17	30	תמיד
24	26	לעיתים קרובות
33	22	לעיתים רחוקות
25	22	אף פעם
1		לא השיבו
100.0	100.0	ס"ה
195	144	באחוזים במספרים מוחלטים

מלוח 4 מתברר, כי בהתאם להשערותנו, מבטאים האסירים הזדהות עדתית חזקה יותר מאשר תלמידים בני עדות המזרח.

שיעורנו גם כי יימצא קשר חיובי בין עוצמת ההזדהות עם העדה לבין תחושת קיפוח ותפיסה של דחייה וחוסר הערכה מצד האשכנזים. בדיקת הקשרים בין תחושת ההזדהות עם העדה לבין המשתנים העוסקים בתחושות קיפוח וביחס הנתפס של בני עדות המערב כלפי עדות המזרח מראה על מיתאם שלילי ומובהק ($p < .050, r = -.18$) בין תחושת ההזדהות לבין משתנה אחד בלבד: הערכת האשכנזים את בני עדות המזרח על פי תפיסת הנחקרים. כלומר: ככל שההערכה הנתפסת של אשכנזים את בני עדות המזרח גבוהה, כך מתחזקת הזדהותם של הנחקרים עם עדתם.

בניתוח רגרסיה מרובה לא נמצאו קשרים בין משתני רקע עברייני לבין תחושת ההזדהות עם העדה.

ממצאי המחקר מלמדים, כי תחושות הקיפוח האישי והחברתי על רקע עדתי חזקות יותר בקרב קבוצת האסירים מאשר בקרב תלמידים ממוצא מזרחי.

כמו־כן נמצא כי ההזדהות עם העדה בקרב האסירים חזקה יותר מאשר בקרב תלמידים בני עדות המזרח, וכי ההזדהות עם העדה מתחזקת ככל שתופסים הנחקרים כי בני עדות המערב אינם מעריכים את בני עדות המזרח.

מן הממצאים עולה, איפוא, תמונה של האסירים כקבוצה מבודדת ומנוכרת מן החברה, כפי שהדבר מתבטא בתפיסת חבריה את מקומם של בני עדתם בחברה ישראלית. עם זאת מצביעים ממצאי המחקר על דפוסי תגובה שונים מאלו הקיימים בקבוצות מזרחיות לא־עברייניות, על מצב הבידוד והקיפוח החברתי.

בניגוד לממצאי מחקרים המדווחים על נכונות רבה יחסית של בני עדות המזרח לקשור קשרים חברתיים עם בני עדות המערב (שובל, 1966; פרס, 1968; חדד, 1973; שפירא, 1977), דוחים האסירים את בני עדות המערב, ודחייתם גוברת ככל שהם חשים עצמם נדחים על־ידי האשכנזים.

כמו־כן, בניגוד לטענה שבני עדות המזרח מפנימים את הדימויים השליליים שהחברה מייחסת להם (שובל, 1962), מצאנו כי הנחקרים ביטאו הערכה גבוהה לבני עדתם בתכונות המתארות את הפרט באופן אישי, אם כי לא הכתישו את נחיתותם ברמת השכלה, בהצלחה חומרית ובתכונות חברתיות אחרות.

ממצאים אלו אינם יכולים להיות מוסברים על־ידי מסקנות הוקרים, כי הערכה עצמית חיובית בקרב בני נוער מעדות המזרח נוצרת במצבי מגע בתנאי סטטוס שווה (גתאי, 1972; שורצולד וינון, 1978), שכן מדובר כאן בקבוצה מבודדת ודחוייה.

המסקנה המתבקשת היא, שההשתייכות לתת־תרבות עבריינית מהווה עבור האסירים אפיק מוביליות אלטרנטיבי לדרכים הלגיטימיות והממוסדות להשגת סטטוס בחברה. ההשתייכות לקבוצה העבריינית מעניקה סטטוס, תמיכה חברתית וזהות עצמית חיובית לצעירים החשים עצמם דחויים על־ידי החברה, כפי שטוענים גם כהן (1955) וקלאורד ואוהלין (1960).

על אף תחושתם שהערכת החברה כלפיהם נמוכה, מסייעת תת־התרבות העבריינית לצעירים לבטא עמדה מתקוממת ועצמאית כנגד החברה הרחבה. עמדה זו מבטאת התגוננות, מצד אחד, וגאווה עצמית, מצד שני.

מסקנה זו מתחזקת כאשר משווים את עמדות האסירים לעמדות תלמידים בני עדות המזרח הפועלים להשגת סטטוס חברתי בדרכים הלגיטימיות והמקובלות. תלמידים בני עדות המזרח נוטים לקבל את התפיסות המקובלות בחברה לגבי עדות המזרח, ולהשלים עמן.

ממצאי המחקר מלמדים גם כי ההזדהות עם העדה מרכזית יותר לאסירים מאשר לתלמידים. אוכלוסיית התלמידים פועלת להתקדם בחברה תוך השתלבות בקבוצה המערבית, דפוס המחייב נטישה זהה העדתית הנבדלת. האסירים, לעומת זאת, מהווים קבוצה מבודדת, מנוכרת ודחוייה, ולפיכך חשובה ומרכזית עבורם זהות העדתית.

בהתאם להשערותנו, מראה בדיקת הקשר בין גורמי רקע עברייני לבין תפיסת האסירים את היחסים הבין־עדתיים בחברה, כי ככל ששפוט האסיר לתקופת מאסר ממושכת יותר, כן חזקה יותר תחושת הקיפוח האישי, והתחושה שהחברה מקפחת ובלתי צודקת. כמו־כן נמצא כי אסירים ששהו בעבר במוסדות לעבריינים צעירים מבטאים

הערכה נמוכה יותר כלפי בני עדתם מאסירים שלא שהו במסגרות אלו. אולם, למעט קשרים אלו, היה למשטני הרקע העברייני כוח הסבר קטן לגבי תפיסת היחסים הבין-עדתיים באוכלוסייה הנחקרת.

לסיכום, העמדות שביטאו האסירים מראות כי קבוצות דחויות ומבודדות יכולות להגיב במיגוון של דרכים, ולא רק תוך השלמה עם מעמדן הנחות ותדמיתן החברתית השלילית. על יסוד מחקר זה לא ניתן, אמנם, לקבוע אם התחושות שביטאו האסירים היו גורם לעבריינותם, או התפתחות בעקבות הקריירה העבריינית שלהם. עם זאת, ניתן להניח כי תפיסת החברה כמקפחת וכבלתי צודקת מהווה גורם חשוב במתן לגיטימציה להתנהגות העבריינית.

מקורות

- אדלר, ח. איפיונים סוציולוגיים של בני נוער אלימים, עבריינות וחברה, 1967, ב' 2, עמ' 29—31. אוסטרובסקי, ל. עבריינות בקרב הנוער היהודי בישראל, אצל אורמיאן, ת. (עורך), ההתבגרות, תל-אביב: אוצר המורה, 1975, עמ' 343—346.
- איינזשטדט, ש.נ. מבוא לחקר המבנה הסוציולוגי של עדות המזרח, ירושלים: מוסד סאלד, תשכ"ט.
- אמיר, י. ביזמן, א. ריבנר, מ. מוצא עדתי והעדפת חברים בצה"ל, מגמות, 1975, כ"א, 3, עמ' 287—294.
- ארו, ת. הזדהות ערתית של תלמידי תיכון וסטודנטים התלמיד בכיתה ובבית הספר, עבודת גמר לתואר "מוסמך", אוניברסיטת בר-אילן, 1973.
- בנימיני, ק. קווים לדמות האדם הישראלי, האמריקני, הגרמני והערבי בעיני נוער ישראלי, מגמות, 1969, ט"ז, 4, עמ' 305—374.
- ברזניץ, ת. ואחרים, מחקר על תפקודה והשפעתה של מנהיגות פנימית במעוזות לנוער עברייני, ירושלים: משרד הסעד, 1968.
- בריינסקי, ר. המרוקאים — רקע הבעיה, כולד, 1969, י"ז, 131, עמ' 247—251.
- גתאי, ע. הנועת הנוער כמכשיר לקירוב עדות, מגמות, 1972, י"ח, 3, עמ' 403—418.
- דו"ח הוועדה לחקר עבריינות הנוער לחקר עבריינות בקרב הנוער, מגמות, 1956, ז', 7, עמ' 377—398.
- הופמן, י. הזהות האתנית של נוער יהודי בישראל, מגמות, 1970, י"ז, 1, עמ' 5—15.
- הרטמן, מ. אילון, ח. מוצא ומעמד בישראל, מגמות, 1975, כ"א, 2, עמ' 124—139.
- ויינגרוד, א. שינוי והמשכיות במושב של יוצאי מרוקו, מגמות, 1960, י', 4, עמ' 322—335.
- חדד, מ. הקשר בין שליטה כמשאבים לבין יחסי ידידות, עבודת גמר לתואר "מוסמך", אוניברסיטת תל-אביב, 1973.
- חן, מ. גורמים שיוכיים וגורמים הישגיים בעיצוב תחושות קיפוח, הרבעון למחקר חברתי, 1978, גליון 12—13, עמ' 149—165.
- חסין, י. התלמיד הטוען טיפוח — קורבן התיוג, מגמות, 1975, כ"א, 2, עמ' 140—156.
- חרמון, צ. הורשטיין, א. המצב הסוציאלי והכלכלי של משפחות אסירים, עבריינות וחברה, 1966, א', 1, עמ' 8—16.
- יפה, ד.ר. הרגשת אי-אונים ונטייה לעבריינות אצל ילדים ממוסדים ואצל ילדים בלתי ממוסדים, עבריינות וחברה, 1968, ג', 1, עמ' 28—31.
- כהן, י. בעיית האלימות במוסדות לילדים, עבריינות וחברה, 1967, ב', 2, עמ' 47—50.
- כהן, י. עבריינים צעירים בישראל, תל-אביב: צ'ריקובר, 1975.
- כפיר, ד., חן, מ., לוי, א. תחושת ההשתייכות הערתית אצל תלמידי הסיבת הפנייים, ביה"ס לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב, 1975.

- כץ, א., ולוצובר א. המשכיותם של דפוסים עדתיים בדור שני, *מגמות*, 1958, כ"ב, 3, עמ' 187—200.
 לוי, ש., גוטמן, א.ל. ערכים ועמדות של הנוער הלומד בישראל (מחקר שני), ירושלים: המכון למחקר חברתי שימושי, 1976.
 לירון, י. מצוקה ופער חברתי בישראל, ירושלים, 1973.
 סמוחה, ס., פרס, י. פער עדתי בישראל, *מגמות*, 1974, כ"ב, 1, עמ' 5—42.
 פרוקנשטיין, ק. נוער בשולי החברה, תל-אביב: אחיאסף, 1969.
 פרס, י. זהות עדתית ויחסים בין-עדתיים, חיבור לקבלת תואר "דוקטור", ירושלים: האוניברסיטה העברית, 1968.
 רהב, ג. משפחה ועבריינות בישראל, *מגמות*, 1976, כ"ב, 2, עמ' 219—226.
 ריגר, ת. לבעיית ההתערות של נוער תימני בארץ, *מגמות*, 1952, ג', 3, עמ' 259—291.
 רים, י. סטריאטיפים לאומיים אצל ילדים, *מגמות*, 1968, כ"ב, 1, עמ' 45—50.
 רפ, א. האלימות וויסותה מנקודת ראות פונקציונאלית של הקונפליקט בחברה, *עבריינות וחברה*, 1967, כ"ב, 2, עמ' 15—21.
 שובל, י., לוי, ש. דפוסי מגורים ויחסים חברתיים בשכונת הנסיון בקריית-גת, ירושלים: המכון למחקר חברתי שימושי, 1966.
 שובל, י. האלימות וסטרייה חברתית, *עבריינות וחברה*, 1967, כ"ב, 2, עמ' 13—24.
 שוהם, ש., סגל, א., רהב, ג. חילון ועבריינות בקרב כפריים ערביים בישראל, *מגמות*, 1976, כ"ב, 2, עמ' 202—209.
 שורצולד, י., ינון, י. סימטריה ואסימטריה בתפיסה בין-עדתית, *מגמות*, 1978, כ"ב, 1, עמ' 45—52.
 שפירא, ב. על הקובעים החברתיים של הכוונות ההתנהגותיות אצל אשכנזים ובני עדות המזרח, *מגמות*, 1977, כ"ב, 1, עמ' 31—39.
 Asher, S.R. and Allen, V.L. Racial Preference and Social Comparison Processes, *J. of Sociological Issues*, 1969, 25, pp. 157-165.
 Becker, H.S. *Outsiders*, New York, 1964.
 Berg, I. Economic Factors in Delinquency. In: Knudten, R.D., and Schafer, S. (eds.), *Juvenile Delinquency*, New York: Random House, 1970, pp. 226-237.
 Bloch, H.A. and Flynn, F.T. *Delinquency: The Juvenile Offender in America Today*, New York: Random House, 1956.
 Cloward, R.A., Ohlin, L.E. *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs*, New York: Free Press of Glencoe, 1960.
 Cohen, A.K. *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, Illinois: The Free Press of Glencoe, 1955.
 Glazer, N., Noynihan, D.P. *Beyond the Melting Pot*, Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1963.
 Goffman, E. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, New Jersey: 1963.
 Hraba, J., Grant, G. Black is Beautiful: A Reexamination of Racial Preference and Identification. In: Penner, L.A., and Dentke, M.C. (eds.), *Social Psychology*, Mass.: Addison-Wesley, 1972, pp. 336-345.
 Kaufman, Y., Ron-Menaker, M. The Tel-Mond Follow-Up Research Project. In: Shoham, S. (ed.), *Israel Studies in Criminology*, Tel-Aviv: Gomeh, 1970, pp. 207-240.
 Kramer, J.R., Leventman, S. *Children of the Gilded Ghetto*, New York: Yale University Press, 1961.
 Kvaraceus, W.C., Miller, W.B. *Delinquent Behavior, Culture and the Individual*, Washington, D.C.: National Education Association, 1959.
 LeVine, R.A., Campbell, D.T. *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior*, New York: John Wiley and Sons, 1972.
 Lipsetm, S.M. et. al. *The Psychology of Voting: An Analysis of Political Behavior*.

- In: Lindzey, G. (ed.), *Handbook of Social Psychology*, Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1954.
- Morland, J.K. Racial Acceptance and Preference of Nursery School Children in Southern City, *Merill-Palmer Quarterly*, 1962, 8, pp. 271-280.
- Morris, T. *The Communal Area: A Study in Social Ecology*, New York: Humanities Press, 1958.
- Patai, R. *Israel Between East and West: A Study in Human Relations*, Westport, Conn.: Greenwood, 1970.
- Pettigrew, J.F. *A Profile of the Negro American*, Princeton, N.J.: D. Van Nostread, 1964.
- Rahav, G., Ron-Menaker, M. Institutions for Juvenile Delinquents in Israel. In: Shoham, S. (ed.), *Israel Studies in Criminology*, Tel-Aviv: Gomeh, 1970, pp. 177-206.
- Sellin, T. *Culture Conflict and Crime*, Bulletin 41, Social Science Research Council, 1938.
- Shichor, D. Some Correlates of Juvenile Delinquency in Israel Development Towns. In: Shoham, S. (ed.), *Israel Studies in Criminology*, Jerusalem: Jerusalem Academic Press, 1973, pp. 88-102.
- Shoham, S. *The Mark of Cain*, Jerusalem: Israel University Press, 1970.
- Shoham, S., Ben-David, S., Smilansky, J. Rehabilitation Treatment in Israel. In: Shoham, S. (ed.), *Israel Studies in Criminology*, Jerusalem: Jerusalem Academic Press, 1973, pp. 230-241.
- Shoham, S., Hovav, M. Bnei-Tovim: Middle and Upper Class Delinquency in Israel, *Sociology and Social Research*, 1964, 48, 4.
- Shoham, S., Laskin, M. Migration and Crime in Israel: A Research Proposal. In: Shoham, S. (ed.), *Israel Studies in Criminology*, Jerusalem: Jerusalem Academic Press, 1973, pp. 21-32.
- Shoham, S., and Abd-El-Razek, A. Immigration, Ethnicity and Ecology as Related to Juvenile Delinquency in Israel. In: Shoham, S. (ed.), *Israel Studies in Criminology*, Tel-Aviv: Gomeh, 1970, pp. 77-97.
- Shuval, J.T. Patterns of Intergroup Tension and Affinity, *Unesco International Social Science Bulletin*, 1956, 8, 1, pp. 87-90.
- Shuval, J.T. Emerging Patterns of Ethnic Strain in Israel, *Social Forces*, 1962, 40, 4, pp. 323-330.
- Tamarin, G.R. *The Israeli Ethnic Landscape: An Extinguished Volcano?* Monograph of the Institute of Social Psychological Research, Vol. III/IV, Givatayim, 1971.